

Літаратура

1. Телия, В.Н. Метафора и ее роль в создании русской языковой картины мира / В.Н. Телия // Роль человеческого фактора в языке. Язык и картина мира. – М., 1988. – С. 173–205.
2. Кожевникова, Н.А. Об обратимости тропов / Н.А. Кожевникова // Лингвистика и поэтика. – М.: Наука, 1979. – С. 215–225.
3. Скляревская, Г.Н. Метафора в системе языка / Г.Н. Скляревская. – СПб: Наука, 1993. – 152 с.
4. Ковалев, В.П. Языковые выразительные средства русской художественной прозы / В.П. Ковалев. – Киев, 1981. – 228 с.
5. Тихомирова, Е.А. Лингвистический анализ тропа: метафора-олицетворение в русских и белорусских поэтических текстах начала XX века: автореф. дис. ...канд.филол. наук: 10.02.01; 10.02.02 / Е.А. Тихомирова; Белорус. гос. ун-т им. В.И. Ленина. – Минск, 1991. – 22 с.
6. Старычонак, В. Д. Метафара ў беларускай мове: на матэрыяле субстантываў: манаграфія / В. Д. Старычонак. – Мінск: БДПУ, 2007. – 190 с.
7. Некрасова, Е.А. Олицетворение как элемент художественного идиостиля (фрагменты сопоставительного анализа) / Е.А. Некрасова // Стилистика художественной литературы. – М.: Наука, 1982.-С. 34–45.
8. Словарь лингвистических терминов / Сост. О.С. Ахманова. – М.: Сов. энциклопедия, 1969. – 607 с.
9. Константинова, С.К. Семантика олицетворения / С.К. Константинова. – Курск: Изд-во КГПУ, 1997. – 112 с.
10. Потебня, А.А. Эстетика и поэтика / А.А. Потебня. – М.: Искусство, 1976. – 614 с.

Хазанова К.Л. (Гомель, Беларусь)

ВЯНОК І ВЯНЕЦ У ГОМЕЛЬСКІМ ВЯСЕЛЛІ

Вяселле з’яўляецца значным этапам у жыцці чалавека. Гэтая падзея мяняе побыт, акаляючую рэчаіснасць і ўвогуле ўсю жыццядзейнасць асобы. Значнасць вяселля для жыцця чалавека выявілася ў наяўнасці вялікай колькасці разнастайных вясельных этапаў і падзей. У фальклоры захавалася шматлікая колькасць лексем, звязаных з рознымі крокамі вясельнай абраднасці. Выкарыстоўваецца вясельная лексіка і ў гомельскай вясельнай абраднасці.

Цікавымі ў лінгвістычных адносінах з’яўляюцца лексемы *вянок* і *вянец*. Іх этымалогія, семантыка і функцыянальнае прызначэнне заслугоўваюць асобнага моўнага аналізу.

Вянок спрадвеку сімвалізаваў у народнай свядомасці дзявоцкую прыгажосць і некранутасць. Гэтым абумоўлена абавязковая прысутнасць гэтага прадмета на ўсходнеславянскім вяселлі:

Мы спявалі вясельныя песні перад свадзьбай у маладой, калі плялі вянок [1, с. 230];

Як маладую прыбіралі, вяночкі дзелалі і дзевачкі сабіраліся багата, спявалі ўсякі разныя песні; косу запляталі. Вяночкі дзелалі самі з красівых

такіх бумажак. Такі **вяночак** – **сплятуць** яго аб галаве, а ззадзі нада штоб многа-многа була лентаў (в. Івакі) [2];

*О, вяселле. Этот празнік, самыі цікавы, хорошыі. Молодая была самая красівая у этот дзень. На галаве быў **венюк** з цветкоў, плаце ці сарочка, смотра, какое положеніе было, былі і бедныя, і богатыя. Когда не было нічэго, адзевалі. Што ў кого было.. Гулялі, гарэлку пілі (в. Маркавічы).*

Рабіць вянкi, як вынікае з прыведзеных прыкладаў, было таксама цэлым рытуалам, аб чым сведчаць шматлікія фіксацыі дадзенай лексемы ў дыялекталагічнай скарбніцы Гомельшчыны. Часта вянкi звязаны з пасадам і адпаведна ўзгадваюцца пры апаведзе пра пасады:

*Пасады – прыходзілі дружкі да маладой, **рабілі вянкi**, прыбіралі маладую, цяточкі хлопцам прышпільвалі. Пелі песні. Бацькі благаслаўляюць на пасады. Дружкі садзяць маладу на ўслон, падложаны кажухом, вывернутым шэрыцю наверх, падушачкамі не пакрывалі. Маладая павінна быць ня еўшы [3, с. 6].*

Звычайна вянюк в'юць:

*Хлопцы сабіраліся атдзельна і гулялі з маладым. А дзеўкі з маладой атдзельна. Потым першыі дружюк шоў да маладой і пачыналі **вянюк віць**. Зімой іспользавалі кветкі любісіца, летам жывыя кветкі (в. Гадзічава).*

Таксама можна пачуць ад інфарматараў, што вянкi дзелалі і спляталі:

*Як маладую прыбіралі, **вяночкі дзелалі** і дзевачкі сабіраліся багата, спявалі ўсякі разныі песні; косу запляталі. **Вяночкі дзелалі** самі з красівых такіх бумажак. Такі **вяночак** – **сплятуць** яго аб галаве, а ззадзі нада штоб многа-многа була лентаў” (в. Івакі, с. 119).*

Прычым характэрна, што ў гаворках Гомельскага рэгіёна даволі часта ўжываецца дзеяслоў *дзелаць* ‘рабіць’. Гэта выклікана міжмоўным узаемадзеяннем, уласцівым гаворкам Гомельшчыны і абумоўленым геаграфічным становішчам рэгіёна.

Вянюк выкарыстоўваўся падчас вяселля не толькі ў якасці сімвала маладой. Часам сімвалічнасць вянка пераносілася ў вясельным абрадзе на ўпрыгожанне іншых персанажаў і рэалій:

*Абрадавага вясельнага дрэўца ў нас не было. **Вянкамі**, лентамі, кветкамі ўпрыгожвалі каня, дугу, воз – у цэркву ехалі. Маладую убiралі у вянкi, ленты, пазней яшчэ у фату (в. Гарошкаў).*

Вянюк з’яўляецца сімвалам дзясвоцкасці маладой, у сувязі з чым пасля вячанання нявеста павінна пазбаўляцца гэтага прадмета адзення, на што ўказваюць дадзеныя гаворак, якія фіксуюць для наймення гэтай падзеі словазлучэнне *здымаць* (*знімаць*, *снімаць*) *вянюк*. Зноў адзначым наяўнасць русізма *знімаць*, што паходзіць ад слова рускай мовы *снимать* і з’яўляецца яго беларускай агаласоўкай:

*Калі нявесту прывезлі к жаніху, яе страчае сваякруха. Яна **знімае** нявесцін **вянюк** і свой платок ёй завязуе [1, с. 227];*

*Перш чым аддаць маладую жаніху, брат маладой (нежанаты) пазбаўляе яе дзявоцкай красы. **Здымае вянок** з галавы і расплятае касу (в. Старое Сяло);*

*Патом едуць к жаніху. Ужо ў жаніха свякрова **снімае** з нявесты **вянок** і **фату** і кладзець іх за іконай, а нявесці на галаву адзявае свой платок. *Послі госці гуляюць, пьюць, песні пяюць, танцуюць* (г. Ветка).*

Ілюстрацыйныя прыклады сведчаць аб тым, што з часам на змену вянку прыходзіць *фата*. На такія змяненні беларускай народнай абраднасці, безумоўна, паўплывала інтэнсіўнае развіццё міжнароднага ўзаемадзеяння ў 20 (і пазней – у 21) ст. і ўплывы на вясельную абраднасць, як і на іншыя з’явы і рэаліі нашага жыцця і існавання, культуры іншых народаў і краін. З гэтай прычыны часам сустракаецца фіксацыя ў адзенні нявесты і вянку, і фаты:

*Патом едуць к жаніху. Ужо ў жаніха свякрова **снімае** з нявесты **вянок** і **фату** і кладзець іх за іконай, а нявесці на галаву адзявае свой платок. *Послі госці гуляюць, пьюць, песні пяюць, танцуюць* (г. Ветка);*

*Нявеста называлася маладая. У яе **фата** доўгая і **вяночкі** былі. *Першы **вянок** адзявалі на лоб. Потым рабіўся брыжык, затым вянок, потым зноў брыжык. Затым шлі ленты разноцветныя, атласныя ленты* (в. Гарошкаў).*

Вянок – прадмет вясельнай абраднасці, які сімвалізуе святых для ўсходніх славян паняцці. Паважлівыя адносіны да дзявоцкасці і як вынік да сімвалізуючага яе наймення абумовілі ўжыванне лексемы ў выглядзе ўтварэння з суфіксам суб’ектыўнай ацэнкі:

*Нявеста называлася маладая. У яе **фата** доўгая і **вяночкі** былі. *Першы **вянок** адзявалі на лоб. Потым рабіўся брыжык, затым **вянок**, потым зноў брыжык. Затым шлі ленты разноцветныя, атласныя ленты* (в. Гарошкаў);*

*У яе [нявесты] **фата** доўгая і **вяночкі** былі. *Першы **вянок** адзявалі на лоб. Потым рабіўся брыжык, затым вянок, потым зноў брыжык. Затым шлі ленты разноцветныя, атласныя ленты* (в. Гарошкаў).*

Памяншальна-ласкальны суфікс *-очк-* выразіў замілаванасць, перадаў ухваленне гэтага прадмета суб’ектам маўлення.

У гаворках адзначаецца і ўтварэнне з суфіксам *-чык-*. Гэты суфікс ужываўся яшчэ ў старажытнай беларускай мове і часта ўжываўся са значэннем ‘найменне асобы’. Спачатку ў такіх выпадках утварэнні набывалі стылістычную афарбоўку памяншальнасці і некаторай іранічнасці. У старабеларускай мове лексемы такога тыпу звычайна ўтвараліся ад назваў асоб паводле імені, прафесіі, сацыяльнага стану, нацыянальнасці. З часам падобныя найменні страцілі стылістычную афарбоўку, а некаторыя з іх сталі пашыранымі на Беларусі прозвішчы: *Гардзейчык, Кавальчык, Купрэйчык, Сілівончык*.

У лексіцы вясельнай абраднасці адзначаецца утварэнне з суфіксам *-чык-*, аднакарэннае з *вянок*:

*Ну нявеста ж тады не надзівалася, як цяпер. Цяпер відна, што нявеста, а тады ж не: плацце проста купіць, тутака як **венчык** на галаву зделаюць. Ну і ўсё – і нявеста. Ну вот і свадьбы праходзяць* (в. Старое Сяло).

Часта найменне *венчык* ужываецца пры аповедзе аб вянчанні ў царкве:

*У царкве стаяць на ручніку, над галавамі маладых дзержаць **венчыкі*** [4, с. 204];

*Вянчанне праводзілася пасля службы ў царкве. Расцілалі рушнік тканы, вышываны, на баках клалі капейкі, сведкам у рукі давалі **венчыкі**, і яны іх трымалі над галавамі маладых усю службу* (в. Гарошкаў).

Для прадметаў царкоўнага ўжытку, што ўжываюцца ў вясельнай лексіцы Гомельшчыны, выкарыстоўваецца не толькі назва *венчык*, што з’яўляецца спецыфічна беларускім утварэннем. Часта сустракаецца і лексема са стараславянскімі і старажытнарускімі каранямі *вянец*:

*Сястра маладога дзяржала дзве свечкі. Первая дружка і первы княжы дзяржалі над маладымі **вянец**. Поп запальвае свечкі. Калі яны гараць добра, то і жыццё ў маладых будзе шчаслівым, а калі свечкі “плачуць” – жыццё іх будзе дрэнным, яшчэ горш будзе, калі свечка патухне. Поп абводзіць маладых тры разы кругом стала* [1, с. 34];

*Потым сабіраюцца ехаць к **вянцу** у царкву. Маладая бярэ ікону з дому, усе едуць у царкву. Ад маладой едзе сваха* [5, с. 240].

Найменне *вянец* паводле этымалогіі з’яўляецца роднасным найменню *вянок*. Слова паходзяць з аднаго праславянскага кораня **vъn-*. Дзякуючы трэцяй палаталізацыі, у выніку пераходнага памякчэння, пасля галоснага пярэдняга рада *ь* праславянскі заднеязычны **k* змяніўся на [ц’]. Вынікі гэтага змянення захаваліся ва ўсіх старажытнарускіх (і пазней і усходнеславянскіх) утварэннях з суфіксам *-ьц-ь* (прыгадаем старажытнарускія словы *коньць, купьць, молодьць*). У старажытнарускім слове *вѣнѣкъ* на праславянскім гістарычным узроўні заднеязычны **k* знаходзіўся перад рэдукаваным галосным *ь*, што стала прычынай захавання заднеязычнага і адсутнасці пераходу ў свісцячы. Падобная варыянтнасць даволі распаўсюджана ва ўсходнеславянскіх мовах: беларускае *вяроўка* – рускае ўстарэлае *верёвица, палка* – рускае ўстарэлае *палица*.

У вясельнай лексіцы гаворак Гомельшчыны прысутнічае і форма множнага ліку назоўніка памянёнага вышэй:

*Вянчанне ў царкве праходзіла так: У царкве прысутнічала хросная. Яна слала рушнік пад ногі і капейкі клала, **вянцы** над галавамі трымалі шафер і шаферка. Нельга было пераходзіць дарогу з вядром пустым, не выкідваць смецце пад ногі* (в. Гарошкаў);

Садзілі на пасады, венца вілі з цвятоў. Песні пелі. Касу расплятае сятсра ці хто-небудзь свой. Харошы быў вянок з цвятоў. Пад канец вяселля маладой дзяліў каравай [6, с. 205].

Як сведчаць прыклады, лексемы *вянц'ы* і як варыянт з уплывам рускай гаворак – *вэнца ў* гаворках Гомельскай вобласці з'яўляецца полісемантам, маючы лексічныя значэнні: 'прадмет царкоўнага рытуалу вячання' і 'ўпрыгожанне нявесты, сімвал яе дзявоцкасці'. Разам з тым адзначаецца ўжыванне слова ў значэнні 'адзін з вясельных этапаў, абрадаў':

*На другі дзень прыходзім і няём. Нявесту катаюць на кані па вуліцы: тройка коней, нявеста садіцца, жаніх, гарманіст, дзеўкі некаторыя свае, а мы за сталом сядзелі. Ну вот паездзіла, эта такія **вянцы** (в. Барталамееўка).*

Хутчэй за ўсё такое словаўжыванне з'яўляецца спецыфікай менавіта гомельскай вясельнай лексікі.

Разгляд адметнасцей ужывання лексем *вянок* і *вянец* у вясельнай лексіцы Гомельскага рэгіёна дазваляе сцвердзіць частотнасць ужывання гэтых найменняў у гаворках. Указаныя словы ўжываюцца ў форме як адзіночнага, так і множнага лікаў (*вянц'ы, вэнца*). Лексемы ўжываюцца з суфіксамі суб'ектыўнай ацэнкі для выражэння замілаванасці адпаведнай рэаліяй (*венчык, вяночак*). Частым з'яўляецца выкарыстанне найменняў у дзеяслоўных словазлучэннях (*віць (дзелаць) вяночкі, здымаць (знімаць, снімаць) вянок*). Назва *вянок* паводле этымалогіі мае ўсходнеславянскае паходжанне, у той час як *вянец* захоўвае царкоўнаславянскі ўплыў. На асобнае ўжыванне разгледжаных лексем паўплывалі памежнымі з гомельскім рускія гаворкі. Асаблівасцю словаўжывання найменняў на Гомельшчыне з'яўляецца полісемія асобных іх формаў.

Літаратура

1. Вечнае: Фальклорна-этнаграфічная спадчына Веткаўскага раёна / уклад. І.Ф. Штэйнер, В.С. Новак. – Гомель: УА "ГДУ імя Ф. Скарыны", 2003. – 362 с.

2. Прыводзіцца фактычны матэрыял картатэкі лінгвістычнай лабараторыі кафедры беларускай мовы УА "Гомельскі дзяржаўны ўніверсітэт імя Ф. Скарыны" з указаннем у дужках лакалізацыі. Ілюстрацыі прыводзяцца з захаваннем фанетычных і граматычных адметнасцей мясцовага вымаўлення.

3. Вяселле на Гомельшчыне: фальклорна-этнаграфічны зборнік / рэд. І.Ф. Штэйнер, В.С. Новак. – Мінск: ЛМФ "Нёман", 2003. – 472 с.

4. Фальклорна-этнаграфічная і літаратурная спадчына Рэчыцкага раёна / уклад. І.Ф. Штэйнер, В.С. Новак. – Мінск: ЛМФ "Нёман", 2002. – 384 с.

5. Лоеўшчына. Бэзавы рай, песенны край: сучасны стан традыцыйнай культуры Лоеўшчыны / уклад. В.С. Новак. – Гомель: Сож, 2007. – 472 с.

6. Народная духоўная спадчына Гомельскага раёна / уклад. В.С. Новак. – Гомель: ААТ "Полеспечать", 2007. – 456 с.